

Aktivno starenje stanovništva: mera za budućnost

Dr Daniela Arsenović¹, docent

Rezime: Prva i druga demografska tranzicija, odnosno prelazak sa visokih na niske stope mortaliteta i sa visokih na niske stope fertiliteta, uslovile su da se danas sva razvijena društva suočavaju sa nezaustavljivim procesom starenja stanovništva. Taj proces se odvija i u Hrvatskoj, koji je u uslovima nedovoljno razvijene ekonomije, dodatno stimulisan emigracijom stanovništva. Tema ovog rada je aktivno starenje stanovništva, sa mogućnošću sprovođenja mera za uspešno aktivno starenje na prostoru Severne Dalmacije. U radu su dati strateški okviri na nivou Evropske unije, kao osnova za donošenje mera na nacionalnom ali i regionalnom nivou. Takođe su izdvojeni predlozi za afirmaciju aktivnog starenja na prostoru Severne Dalmacije, kao što je usmeravanje na razvoj oblika turizma u skladu sa starosnom strukturom stanovništva, edukacija stanovništva treće dobi, ali i korišćenje punog kapaciteta geografskog prostora kroz stvaranje i razvoj penzionerskih naselja.

Ključne reči: Starenje stanovništva, aktivno starenje, mere populacione politike, Severna Dalmacija

Uvod: Teorijski pristup aktivnom starenju stanovništva

Starenje stanovništva predstavlja globalni fenomen, demografski i ekonomski izazov ali takođe i civilizacijsku tekovinu modernog društva. Kao posledica prve i druge demografske tranzicije, odnosno prelaska sa visokih na niske stope mortaliteta i sa visokih na niske stope fertiliteta, danas se sva razvijena društva suočavaju sa nezaustavljivim procesom starenja stanovništva.

U 2018. godini u svetu je broj stanovništva starosti 65 i više godina prvi put nadmašio broj dece do pet godina starosti. Projekcije Ujedinjenih nacija ukazuju da će do 2050. godine broj osoba starih 65 i više godina biti više nego duplo veći u odnosu na pomenutu kategoriju dece do pet godina starosti. Do sredine 21. veka broj starih će nadmašiti i kategoriju mladog stanovništva uzrasta 15-24 godine². Ovakve demografske okolnosti suočavaju društvo sa nizom izazova kao što je porast broja hroničnih bolesnika, pad broja stanovnika, transformacija porodice, promena uslova na tržištu rada i penzije, potreba za stvaranjem drugačijeg socijalnog sistema osiguranja, kao i stvaranje novih izazova za ekonomiju³. Ono što čini osnovu za uspešno starenje, jeste pristup i način sagledavanja starog stanovništva. Zbog toga, starije osobe ne treba gledati kao zavisnu kategoriju stanovništva, već je potrebno istaći i podsticati njihov doprinos porodici i društvu. Promocija aktivnog starenja je od velikog značaja, jer u tom slučaju stare osobe ostaju deo procesa donošenja odluka po pitanjima koja su za njih bitna⁴.

---

1 Univerzitet u Novom Sadu, Prirodno-matematički fakultet, Trg Dositeja Obradovića 3
21000, e-mail: daniela.arsenovic@dgt.uns.ac.rs

2 United Nations (2019). World Population Prospects 2019. Highlight. New York.

3 Arsenović D., Đurđev B. (2015). Prilagođavanje procesu starenja stanovništva: iskustva i primeri dobre prakse. Četvrti srpski kongres geografa, Kopaonik, 375-378.

4 UNFPA (2002). Population Ageing and Development. Operational Challenges in Developing Countries. Population and Development Strategies, series 5. United Nations Population Fund, New York.

Kada su početkom 21. veka generacije rođene nakon Drugog svetskog rata, počele da ulaze u kategoriju starog stanovništva, angažovanje naučne ali i šire društene zajednice, kada je u pitanju starenje stanovništva, postalo je znatno intenzivnije. U Evropi je 2012⁵. godina proglašena za godinu aktivnog starenja stanovništva i solidarnosti među generacijama, sa ciljem da se fokus usmeri na politiku aktivnog starenja koje treba u što kraćem roku prihvatiti. Prema osnovnoj definiciji aktivno starenje predstavlja proces optimizacije uslova i sredine kako bi se starijem stanovništvu omogućio bolji kvalitet života⁶. U širem kontekstu aktivno starenje stanovništva može da podrazumeva i aktivno učešće starog stanovništva u lokalnoj zajednici, učešće u radu udruženja i tela koja se bave različitim segmentima njihove zajednice. Aktivno starenje čini viziju mera koje treba da olakšaju prava starijeg stanovništva, da ostanu zdraviji i aktivni na tržištu rada⁷.

Grafikon 1. Determinante aktivnog starenja. Izvor: World Health Organization

Evropska komisija je još 1999. godine identifikovala četiri izazova kao posledice starenja stanovništva⁸: 1. Pad broja radno sposobnog stanovništva; 2. Rashodi vezani za javne finansije i penzioni sistem; 3. Povećana potreba za brigom o starom stanovništvu; 4. Rast različitih rizika sa porastom starosne dobi. Na drugoj skupštini posvećenoj starenju stanovništva (održanoj u Madridu 2002. godine u organizaciji Ujedinjenih nacija), Svetska zdravstvena organizacija je izdvojila sedam izazova starenja stanovništva u 21. veku. To su⁵: 1. Porast broja hroničnih bolesnika; 2. Povećan rizik za slabu pokretljivost starog

⁵ Tymowski J. (2015). European Year for Active Ageing and solidarity between Generations (2012). European Implementation Assessment. European Parliament. Brussels.

⁶ World Health Organization (2002). Active Ageing: A Policy Framework. Madrid.

⁷ Foster L. and Walker A. (2013). Gender and active ageing in Europe. European Journal of Ageing. DOI 10.1007/s10433-013-0261-0

⁸ European Commission (EC) (1999) Towards a Europe for all ages. European Commission, Brussels

stanovništva; 3. Pružanje nege starijem stanovništvu; 4. Feminizacija starenja; 5. Pitanje etičnosti i nejednakosti; 6. Ekonomija starenja stanovništva; 7. Stvaranje nove paradigme.

Neraskidiv termin sa aktivnim, jeste zdravo starenje. Da bi se omogućilo aktivno starenje stanovništva, neophodno je obezbediti adekvatnu zdravstvenu zaštitu i raditi na njenom daljem unapređenju. Svetska zdravstvena organizacija definiše zdravo starenje (healthy ageing) kao razvoj i održavanje funkcionalnih sposobnosti pojedinca u cilju kvalitetnijeg života u starijoj dobi⁹.

Definisanje jasne politike države prema starenju stanovništva, a posebno razvijanje, osnaživanje i podsticanje procesa prilagođavanja svetu starog stanovništva, treba da predstavlja jedan od najvažnijih ciljeva društva. Osnovni zadatak ovog rada jeste ukazivanje na mere prilagođavanja starom stanovništvu i predlozi mera za implemenatciju uspešnog aktivnog starenja, sa ciljem primenljivosti na području Severne Dalmacije.

Demografske promene i aktivno starenje

Uticao demografskog razvoja u 21. veku stvorio je veliki izazov za usklađivanje tržišta rada i opterećenosti stanovništva radno sposobne dobi, a paralelno sa tim prihvatanje i implementaciju aktivnog starenja društva. Kao jedna od najrasprostranjenijih mera primenjuje se povećanje hronološke (starosne) granice za odlazak u penziju. Na nivou Evropske unije je usvojen dokument kojim se starosna granica za odlazak u penziju određuje na osnovu preostalih godina očekivanog trajanja života, a pojedine zemlje, kao što je Danska na primer, već kao kriterijum za odlazak u penziju, primenjuju odluku pojedinca da o tome sam odluči. Neke pak zemlje imaju mogućnost skraćenog radnog vremena, tako na primer u Holandiji čak 64 procenta žena starosne dobi od 50 do 64 godine koristi ovu mogućnost¹⁰. Porast stope aktivnosti starijeg stanovništva ima trend rasta na svetskom nivou. Na nivou Evropske unije (EU28), u 2016. godini, udeo ekonomski aktivnog stanovništva u starosnoj kategoriji 65-74 godine iznosio je 9,5 procenata¹¹. Velika Britanija je u istoj starosnoj kategoriji imala 16,8 procenata ekonomski aktivnog stanovništva, Portugal (15,9) i Danska (14,3) nešto manje, dok je u Nemačkoj taj udeo iznosio 11,5 procenata, u Holandiji 10,5, a u Austriji 7,5 procenata⁹. U Hrvatskoj je udeo ekonomski aktivnog stanovništva (65-74 godine) iznosio 4,8 procenata, što je slično zemljama u okruženju, kao što su Slovenija (4,8) i Mađarska (4,2)⁹. U radu Dajak i Orešković navodi se da je u 2012. godini, stopa zaposlenosti starijih radnika u Hrvatskoj (starosti 55-64 godine) iznosila 36,7 procenata što je daleko ispod proseka Evropske unije (48,9 procenata)⁸. U Sjedinjenim Američkim Državama je još na početku novog milenijuma udeo stanovništva starosti 65 i više godina na tržištu rada kod muškaraca iznosio oko 20 procenata, a najveći je bio u dobi 65-69 godina čak 35,8 procenata. Kod ženske populacije je taj odnos bio nešto niži i u kategoriji 65 i više godina on je iznosio 12,5, dok je u kategoriji 65-69 godina bio 26,4 procenta¹².

U Hrvatskoj postoji zakon koji omogućava radno angažovanje stanovništva koje je ostvarilo pravo na penziju, ali pored činjenice da pravni okvir predstavlja osnovu za ostvarivanje svih drugih programa i mera u društvu, on često nije dovoljan za njihovu uspešnu realizaciju. Pored toga, neophodno je doneti niz drugih strateških dokumenata, ali takođe i sprovesti edukaciju kako među donosiocima odluka, tako i među civilnim stanovništvom.

---

9 <https://www.who.int/ageing/healthy-ageing/en/>

10 Dajak L. i Orešković S. (2018). Nedostatno korišćenje ekonomskih potencijala demografskog starenja u Hrvatskoj. Revija za socijalnu politiku, 25(1), 99-105.

11 <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/elderly/index.html>

12 Kromer B. and Howard D. (2013). Labor Force Participation and Work Status of People 65 Years and Older. American Community Survey Brief, 11-09. United States Census Bureau.

U prilog tome, u tabeli 1 dat je pregled najvažnijih dokumenata na nivou Evropske unije, a koji predstavljaju osnovu za donošenje dokumenta i programa na nacionalnom i regionalnom nivou.

Tabela 1. Pregled najvažnijih dokumenata na nivou Evropske unije u oblasti aktivnog starenja

Naziv dokumenta	Naziv dokumenta (Original)	Opis
Evropska 2020 strategija ¹³	Europe 2020 strategy	Strategija predstavlja program EU za inkluzivan i održiv rast i zapošljavanje, a u cilju prevazilaženja strukturnih slabosti evropske ekonomije.
Strategija za zapošljavanje ¹⁴	European employment strategy	Strategija je deo dokumenta “Europe 2020 growth strategy”, u kojoj se daju smernice za održivo tržište rada
Aktivno starenje: okvirne mere ¹⁵	Active Ageing: A Policy Framework	Dokument predstavlja skup izazova i akcionih planova koji promovišu zdravo i aktivno starenje
Strategija aktivnog i zdravog starenja ¹⁶	European scaling-up strategy for active4 and healthy ageing	Strategija promoviše izradu baze primera dobre prakse kojima bi se stimulisalo aktivno i zdravo starenje stanovništva
Indeks Aktivnog Starenja ¹⁷	Active Ageing Index	Dokument predstavlja metodologiju izrade indeksa, kojim se omogućava kvantitativno iskazivanje i merenje aktivnog starenja

¹³ https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/european-semester/framework/europe-2020-strategy_en

¹⁴ <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=101&langId=en>

¹⁵ https://www.who.int/ageing/publications/active_ageing/en/

¹⁶ https://ec.europa.eu/research/innovation-union/pdf/active-healthy-ageing/scaling_up_strategy.pdf

¹⁷ European Commission (2016). Active Ageing Index at local level. Germany. ISSN 1977-7973

		stanovništva, kroz merenje aktivnosti i kvaliteta života starije populacije
--	--	---

Osnovne demografske karakteristike stanovništva Severne Dalmacije

Istraživanja Wertheimer-Baletić (2004), Nejašmića (2013) i Mrđen (2004) pokazuju da je od sredine 20. veka stanovništvo Hrvatske zahvaćeno kontinuiranim padom nataliteta, a od 1990. godine i negativnim prirodnim priraštajem. Pored toga, prisutno je i starenje stanovništva, što je na kraju rezultiralo depopulacijom, odnosno smanjivanjem ukupnog broja stanovnika^{18,19,20}.

Niska reprodukcija i prirodna depopulacija oslabile su demografski potencijal gradova i opština u Severnoj Dalmaciji, a ratna dešavanja i prisilne migracije kao posledica ratnih sukoba, u demografskom smislu su u potpunosti devastirale prostore opština u ovom području. Zbog toga je pored nedovoljnog fertiliteta, starenje stanovništva jedna od važnih odlika stanovništva Severne Dalmacije²¹. U 2011. godini u šest opština i gradova Severne Dalmacije živelo je nešto više od 36 hiljada stanovnika (tabela 2). U istraživanju stanovništva Severne Dalmacije⁹, a prema podacima popisa 2011. godine, udeo starog stanovništva (65 i više godina) veći je od udela mladog (0-14) u četiri grada i opštine ovog područja, dok je u Gradu Benkovcu taj odnos isti. Kada je u pitanju Grad Obrovac udeo mladih iznosi 15 procenata, a starih 22 procenata, u opštini Jasenica mladi čine 16, a stari 19 procenata stanovništva. U opštini Ervenik je nakon rata 90-ih godina, ostalo najvećim delom staro stanovništvo, tako da oni čine oko 44 procenata populacije, a udeo mladih je svega 4 procenata. U opštini Kistanje je takodje veliki udeo starog stanovništva, oko 32 procenata, dok je udeo mladih 15 procenata. Takođe u rezultatima ovog rada ističe se da jedino Grad Knin ima veći udeo mladih (18 procenata) nego starih (16 procenata) lica. U skladu sa starosnom strukturom navedenih opština, prosečna starost stanovništva se kreće od 40 godina u Kninu, do čak 58 godina u Erveniku¹¹.

Tabela 2. Broj stanovnika prema popisu 2011. godine

Grad/Opština	2011.
Benkovac	11026
Obrovac	4323
Jasenice	1398
Knin	15407
Ervenik	1105

¹⁸ Wertheimer-Baletić A. (2004). Depopulacija i starenje stanovništva-temeljni demografski procesi u Hrvatskoj. Društvena istraživanja, 13, 45 (72-73), 631-651.

¹⁹ Nejašmić I. i Toskić A. (2013). Starenje stanovništva u Hrvatskoj-sadašnje stanje i perspektive. Hrvatski geografski glasnik, 75/1, 89-110.

²⁰ Mrđen S. (2004). Projekcije stanovništva Republike Hrvatske do 2031. godine: mogu li migracije ublažiti buduće negativne demografske trendove? Migracijske i etničke teme, 20 (1), 63-78.

²¹ Arsenović D. (2018). Demografski razvoj i perspektive stanovništva Severne Dalmacije. Srpsko-Hrvatski odnosi u 20. Veku. Primena pozitivnih iskustava na razvoj ruralnih područja i uticaj demografskih kretanja na održiv razvoj u Severnoj Dalmaciji. 7-15. Golubić. ISBN 978-86-88983-61-7

Kistanje	3481
----------	------

Izvor: DZS RH²²

Zaključna razmatranja: predlozi mera

Promene u demografskom razvoju evropskog prostora nameću potrebu za prilagođavanjem u svim segmentima društva. Starenje stanovništva kao jedan od izazova savremenog društva neće usloviti samo promene na tržištu u kontekstu povećane potražnje potrošačke robe za stanovništvo treće dobi, već će podrazumevati i promene u stopi aktivnosti po starosnim kategorijama, starosnoj strukturi zaposlenih, načinu i uslovima rada. Kao društvo sa naglašenim starenjem stanovništva potrebno je obezbediti uspešno aktivno starenje stanovništva. Prvi korak u tome je donošenje i usvajanje nacionalne strategije o aktivnom starenju stanovništva. Neke od opštih ideja na nacionalnom nivou, koje bi se strategijom mogle promovisati i koje je potrebno kroz institucionalne okvire usvojiti jesu:

- Sloboda izbora o odlučivanju za odlazak u penziju i mogućnost delimičnog penzionisanja. To bi u praksi značilo da pojedinac može, na primer u oblasti kulture, obrazovanja ili zdravstva i nakon penzionisanja aktivno i ravnopravno učestovati u realizaciji različitih nacionalnih i evropskih projekata iz oblasti svoje profesije²³.
- Veća zastupljenost volontiranja među starijim stanovništvom i kreiranje nacionalne baze podataka po stručnim oblastima sa stručnjacima koji imaju 65 i više godina, a koji žele učestovati u različitim društvenim projektima i programima²¹.
- Osnivanje udruženja penzionera koja bi za cilj imala stvaranje povoljnijih uslova u pogledu same potrošačke potrošnje na dnevnom nivou, dobijanja povoljnijih uslova od onih propisanih tržišnom ekonomijom, ali i benefita u drugim sferama²¹.
- Formiranje tela ili saveta pri lokalnim samoupravama, koje bi činilo stanovništvo staro 65 i više godina, a koje bi se bavilo pitanjima koja su od značaja za život u njihovoj lokalnoj zajednici.

Pored mera na nacionalnom nivou, programi usmereni na starenje stanovništva su neophodni i na regionlanom, odnosno, lokalnom nivou. Evidentan primer za to je i prostor Severne Dalmacije koji odlikuje jedinstvena prirodna baština na jednoj, ali i oslabljen demografski potencijal na drugoj strani. Kako prirodni resursi predstavljaju osnov za razvoj različitih oblika turizma, a u demografskom smislu reč je o prostoru koji karakteriše intenzivno starenje stanovništva mere i programi za aktivno starenje na nivou nadležnih opština i gradova su neophodni kako bi se omogućio održiv razvoj područja. Rešenja, a koja se odnose na usklađivanje ekonomskih i demografskih promena i potreba moguće je usmeriti u dva pravca:

1. *Uspešno aktivno starenje stanovništva.* Da bi se omogućilo uspešno aktivno starenje stanovništva neophodno je obezbediti adekvatnu zdravstvenu zaštitu stanovništva treće dobi. Pored postojeće mreže zdravstvenih ustanova, trebalo bi uvesti dodatne službe kroz volontersa udruženja, a koja bi brinula o dobrobiti starijeg stanovništva. Pored toga, kako najveći potencijal za održivi razvoj područja čini turizam, potrebno je

²² DZS RH (2013). Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2011. Stanovništvo prema državljanstvu, narodnosti, vjeri i materinskom jeziku, 1469. Zagreb.

²³ Srunga A. (2012). Aktivno starenje u Evropi-nove perspektive. Andragoški glasnik, 16(1), 33.41.

turističku ponudu uskladiti sa raspoloživim ljudskim resursima, ali i sprovesti adekvatnu edukaciju stanovništva u pogledu upotrebe savremenih tehnologija. Korišćenje interneta, odnosno određenih aplikacija, u svakodnevnoj komunikaciji, postalo je neizostavan deo na tržištu. Podaci Eurostata pokazuju da je na nivou EU28 udeo starih koji barem jednom nedeljno koriste internet 45 procenata, dok je u Hrvatskoj taj udeo svega 16 procenata.

2. *Korišćenje punog kapaciteta postojećeg geografskog prostora.* Korišćenje postojećeg prostora životne sredine i infrastrukture koja u njemu postoji, uz obavezno osavremenjavanje i nadogradnju, omogućilo bi na području Severne Dalmacije otvaranje penzionerskih sela. Penzionerska sela predstavljaju novi vid naselja u kojem živi isključivo staro penzionisano stanovništvo. To su naselja koja u modernom svetu počinju da zamenjuju klasično institucionalno zbrinjavanje starih. Jedno penzionersko naselje treba da sadrži kuće za stanovanje, medicinske ambulante, prodavnicu, poštu, kao i prostor za društvene aktivnosti starih. Naselja ovog tipa se mogu naseljavati ne samo lokalnim stanovništvom, već i hrvatskih stanovništvom koje živi u nekoj od evropskih ili vanevropskih zemalja. Naime, penzionisano stanovništvo u nekoj od zemalja Zapadne Evrope, na primer, sa visinom svojih primanja imaće daleko kvalitetnije uslove života na području kao što je Severna Dalmacija, a ovakav program bi se u ekonomskom smislu, pozitivno odrazio i na lokalno stanovništvo.

Active ageing: policy for future

Dr Daniela Arsenović, Assistant professor

Abstract: As consequence of first and second demographic transition, i.e. declining mortality and fertility rate, today, all developed countries are facing with unrestrainable population ageing. Population ageing is one of the feature of demographic development in Croatia, where, due to the insufficient economic growth, this process is additionally sparked with emigration. Main issue of this paper is active ageing, with aim of implementation policies for successful active ageing in region of North Dalmacija. In this paper are presented most important document in European Union, as background for policies at national and regional level. As well, policies for affirmation active ageing in North Dalmacija, are mark off, e.g. aimed tourism offer according to the population age structure, population education for older inhabitants and exploitation of geographical region in full capacity through retirement villages.

Keywords: Population ageing, active ageing, population policy, North Dalmacija